
СОЦИАЛИЗАЦИЯ – ЕДНО ТЕКУЩО РАЗБИРАНЕ

ас. д-р Виолета Георгиева

SOCIALIZATION – A CURRENT UNDERSTANDING

Assist. Prof. Violeta Georgieva, PhD

Abstract: *The article is a theoretical review of the meaning of the processes socialization, social adaptation and social differentiation. It outlines the fundamental interpretations given by the pedagogical classics and shows the actual understanding of the socialization caused by the society dynamics and the need of social success for the human evolution.*

Key words: *socialization, social adaptation, social differentiation, social success*

АКТУАЛНОСТ НА ПРОБЛЕМА

Повече от 120 години феноменът „социализация” се проучва задълбочено и за това свидетелстват множеството разбирания и утвърдени фундаментални подходи за същността на социализацията като **понятие** и **процес** (Durkheim, Simmel, Dubar, Habermas, Freud, Erikson, Parsons, Thomas). Проучванията на редица автори допринасят за наличието на богата колекция от красноречиви, обяснителни и задълбочени прозрения в помощ на младите изследователи, проявяващи научно любопитство за верифициране на наличната теория в ново време. От наличните интерпретации за **стадиите** на социализация (Паригин, Андреев, Глински) се допуска тълкуване в широки параметри на разсъждения и се очертава сериозна комплицираност за фиксирането на точните предели на отделните стадии на социализацията поради своеобразната поливалентност на субективните особености в развитието на личността. За разлика от тях релевантният анализ на най-подробните теоретични постановки за **механизмите** за социализация (Strausse, Мардахаев, Мудрик) откроява редица сходства с почти незначителни същности различия, които позволяват да се засили убеждението и разбирането, че механизмите за социализация се определят основно от психологическите особености на човека и неговата интеракция в пространствената широта на социума. Единодушно приетите **фактори** на социализацията (Смелзер, Шариков, Мардахаев, Мудрик, Немов, Леонтьев) са: семейството, където най-силно влияят фигурите на майката и бащата, а по-късно и на други членове и близки

роднини; училището, влиянието на което силно конкурира това на семейството; връстниците – удовлетворяващи стремежа за общуване с равнопоставени; улицата и средствата за масова комуникация.

Тъй като обаче обществото се променя, посочените фактори (и по-скоро тяхното влияние) също претърпяват метаморфоза. Някои от описаните в литературата фактори, които някога са били безапелационно водещи, днес имат рецесивно влияние за разлика от други, които все повече доминират и богато нюансират. **Подобна динамика буди научен интерес и озарява нови насоки на пролиферация на процеса „социализация” и преосмислянето му.** След като изследователите предшественици са отчели състоянието на времето, в което са живели, и са извели ефективни прескрипции за съхранение на човечеството, редно е да се регистрират актуалните изменения и динамика в настоящия социум.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ – КЛАСИЧЕСКО РАЗБИРАНЕ ЗА ПОНЯТИЕТО

Социализацията се превръща в самостоятелна интердисциплинарна област на изследвания и представлява интерес за социолози, педагози, психолози, социални психолози, антрополози, философи, политолози, етнографи. Част от авторите, посветили труда и работата си на процеса „социализация”, са Z. Freud, E. Erikson, T. Morgan, учените в областта на социологията и педагогиката K. Park, T. Parsons, D. Thomas, Ч. Кули, педагозите А. В. Мудрик, Л. В. Мардахаев, М. Андреев, Г. Бижков, Л. Андреева, М. Белова и др. Етимологията на думата *социализация* **позволява прочит в разширени параметри по отношение границите на разсъжденията върху този процес.** Думата има латински произход (*socialis*) и означава ‘обществен, свързан с живота и отношенията на хората в обществото’.

Понятието „социализация” започва да се употребява в съвременен научен смисъл през 90-те години на XIX век от Durkheim, Siemmel, Dubar, Bernstein и Habermas.

През XX век започва по-интензивно интерпретиране на социализацията от J. Clausen („социална и културна приемственост”), И. Кон („усвояване на индивида на определена система от социални роли и култура”), Б. Д. Паригин („социално познание, социално общуване, овладяване навиците за практическа дейност, включвайки както предметния свят на вещите, така и цялата съвкупност от социални функции, роли, норми, права и задължения, т.н.; активно преустройство на обкръжаващия (както природен, така и социален)

свят; изменение и качествено преобразуване на самия човек, неговото всестранно и хармонично развитие” (по: Андреев, 1976: 35). По-късно социализацията се интерпретирана още по-мащабно като „развитие на отделната личност и на личностите в аспекта на социалната им детерминация и дейност, на общественото полезното им функциониране и възпроизвеждане и развитие на човечеството” (Карагъзов, 1996: 54).

След 2000-та година социализацията е определяна като „процес на превръщане на индивида в личност, на усвояване от индивида на езика, на социалните ценности и опит (норми, нагласи, образци на поведение), на култура, присъща на дадено общество, социална общност, групи, възпроизводство и обогатяване на социалните връзки и социалния опит” (Мардахаев, 2003: 43), като „сложен процес на взаимодействие между човешкия индивид и елементите на заобикалящата го социална среда, чийто продукт е социална регулация на индивидуалното поведение съобразно установени културни ценности и норми” (Десев, 2003: 536), и като „цялостно формиране на личността чрез усвояване от индивида на системи знания, норми и ценности, чрез овладяване на предметната и духовната среда, езика и начините на общуване” (Вълканова, 2006: 22).

Интересна е интерпретацията на Мардахаев (2003), която разкрива социализацията не само като процес, но още като:

- условие (социумът – гарант за естествено социално развитие);
- явление (реакцията на човека в процеса на социализация);
- резултат (основополагаща характеристика, определяща човека).

М. Андреев, М. Петрова, М. Белова с основание отчитат полемиката между някои автори, които сякаш са полярни в своите интерпретации за социализацията и я тълкуват като резултат или само от поведенческите еталони и социалната среда, или само от генотипа и наследствените дадености. И. Кон и Б. Д. Паригин безапелационно настояват, че **човешкото поведение се детерминира от интеракцията между социалната среда и генотипа**. Тези и други автори не приемат категоричните крайности и смятат, че „двете противоположни направления, изясняващи този проблем на основата на природната или социалната същност на човека, вече губят своето класическо звучене” (по: Белова, 1997: 119). Учените в областта на генетиката J. Thompson (1986), K. Chaudhuri (1993), L. Costanzo (1995) и K. Kendler (2007) също потвърждават, че хората се формират както от гените си, така и от социума.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ – КЛАСИЧЕСКО РАЗБИРАНЕ ЗА СЪЩНОСТТА НА ПРОЦЕСА И НЕГОВАТА ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ

Според А. В. Мудрик, Г. Бижков, В. Вълканова, М. Белова и други социализацията е големият процес, включващ в себе си други два процеса: приспособяване (социална адаптация) и обособяване. Думата „адаптация“ произлиза от латински (*adaptatio*) и буквално означава ‘приспособяване, нагаждане, пригаждане’. Терминът се използва в биологията за обозначаване на процесите на приспособяване на организма, органите, клетките и функциите му към средата и нейните условия. Адаптацията е гарант за балансирана дейност при изменени условия.

Логично **социалната адаптация** е процес на приспособяване на човека към условията и измененията на социалната среда. Този първи процес е необходимо условие за оптимална социализация. Природата е формирала предразположение на човек социално да се адаптира в различни среди дори и в такива, които са сложни и не толкова приятни за него. Качеството „адаптивност“ е интелектуалната способност на човека да преобразува наличния си опит и да го използва в нови условия. Оттук и интелигентността се дефинира като талантът, надареността на човек „да разбира съществуващите връзки между елементите на дадена ситуация и да се адаптира към нея с цел да осъществи намеренията си“ (Десев, 2003: 199)

Според R. Merton (1968) и J. Piaget (1969) приспособяването е процес и резултат от сблъсък между индивида и социалната среда. „Адаптацията предполага съгласуване между потребностите на социалната среда и човешките нагласи и социално поведение..., адаптацията е процес и резултат на превръщането на индивида в социално същество“ (Мудрик, 2003: 9). Адаптацията е от незаменима роля за социализацията, тъй като тя е „механизъм на взаимодействие, без който едва ли може да се осъществи ефективна социализация на индивида“ (Вълканова, 2006: 25).

Вторият процес – **обособяване** – е процес на запазване на автономността на човека в обществото. Под „автономност“ се има предвид собствен възглед, присъщи ценности, емоционална автономия, потребност от самостоятелно решаване на лични въпроси, способност за самоизменение, самоопределение, самореализация и самоутвърждаване. Изведена е кратка дефиниция на обособяването: „процес и резултат на превръщането на човека в индивидуалност“ (Мудрик, 2003: 9) Обособяването е своеобразен акт

на „*влагане на собствен почерк от страна на индивида*“ (Вълканова, 2006: 22)

Без колебание се приема, че **социалната адаптация и обособяването са два процеса, които по различен начин, но паралелно и едновременно реализират социализацията в нейната цялост.** Ако първият процес предполага приспособяване на човек към социума, то вторият процес гарантира, че същият човек, адаптирайки се, запазва своята индивидуалност, автентичност, колоритност и своеобразие.

Съществуват интерпретации, че човек може да бъде претопен, асимилиран, обезличен, „погълнат“ от обществото. Подобни опасения не кореспондират с реалността и трудно може да се съгласим с тях именно поради споменатия процес на обособяване или социална диференциация – част от големия процес „социализация“. **Колкото и високи степени на социализираност да е постигнал човек, той си остава онзи своеобразен, уникален, неповторим и единствен по рода си свят. Социализацията само способства за вписване на този свят в обществото и гарантиране на социален успех в неговите пространства.**

С оглед времетраенето на процеса „социализация“ в човешкия живот също се забелязват обособяването на две основни позиции. Според едни автори социализацията завършва на около 20-годишна възраст и касае периода единствено от детство до юношество. Тази позиция се обяснява с факта, че **най-концентрираното протичане на социализацията е до завършване на средното образование, което оставя отпечатък върху живота на всички хора.** Според други автори социализацията е „*перманентен, непрекъснат процес*“ (Карагъзов, 1996: 54), който „*продължава през целия жизнен път на всеки от нас*“ (Иванов, 2007: 183).

Признава се, че социализацията най-интензивно протича до 20-годишна възраст, но трудно може да се приеме, че тогава и приключва. Вземайки под внимание новите хоризонти пред човека в лицето на новата месторабота и обкръжение, глобализацията, мултикултурализма, както и концептуалността за учене през целия живот, сме склонни да мислим, че процесът „социализация“ пролонгира през целия жизнен път на човека. За да се отчетат особеностите и спецификите на социализацията през различните възрастови етапи, се обособяват и отраслите ювеногогика, андрагогика и геронтогика в педагогиката и не следва също така да се забравя разбирането, че **най-важната социализация е именно тази в ранното детство:** „*Ако между социализацията в*

детска възраст и тази в зряла възраст се появи продължително прекъсване, последното дава отражение върху целия по-нататъшен живот на човека” (Андреев, 1988: 91).

ЧОВЕК И СОЦИАЛИЗАЦИЯ

С оглед мястото на човека в процеса на социализация се очертават две основни течения: едното разглежда човека като обект на социализацията, а другото – като субект на процеса. Оттук може да се мисли в двете посоки на пролиферация: **кондиционна парадигма и интеракционна парадигма.**

При кондиционната парадигма акцентите са върху процесите на адаптация и темпорално развитие. Според привържениците на първото течение, наречено още *субект – обектен подход*, в процеса на социализация **активната страна принадлежи на обществото** – *„то се стреми да сформира човека по свой образ, т.е. утвърждава се приоритетът на обществото в процеса на социализация на човека..., а последният се разглежда като обект на социализиращото въздействие на обществото”* (Мудрик, 2003: 20).

При интеракционната парадигма акцентите са върху процесите на адаптация спрямо определена социална структура. Според привържениците на този възглед, наречен още *субект – субектен подход*, **човекът е субект в процеса на социализация, той е активен участник, а не пасивно асимилиращ се от социума** – *„а не само като адаптиращ се в обществото индивид”* (Бялков, 2005: 124).

В наши дни подобни полярни схващания се мислят като излишни, тъй като *„същността на социализацията... може да се разбере, при условие че личността се разглежда едновременно като обект и субект на социалното въздействие”* (Андреева, 1998: 269), и тъй като *„социализацията в пълния смисъл на думата е взаимодействие „личност – социална среда“, в което и личността, и социалната среда проявяват активност, носеща полза както за личността (адаптация, приемане, ефективност, успехи и т.н.), така и за обществото (развитие, усъвършенстване и т.н.)”* (Иванов, 2007: 184).

СОЦИАЛИЗАЦИЯ – ТЕКУЩО РАЗБИРАНЕ

Разгледаните фундаментални подходи за интерпретация на процеса „социализация”, позволяват извеждане на основните му аспекти:

- отнася се до човека;
- свързана е с личностна метаморфоза;

- предполага личностна активност;
- трансформира социално;
- настоява за усвояване на роли, норми, човешки или социален опит, познание, култура и образци.

Повлияно от интерпретациите на разгледаните по-горе утвърдени класици, определението за социализация, което се формулира в актуално време, е: **комплициран процес, отнасящ се до конструктивно преобразяване на личността чрез нейната съзнателна активност и самостоятелно пожелано ангажиране с приемствеността на човешката култура, социалните познания, роли, норми, правила на поведение сред хората, необходими за ефективното взаимодействие и за постигането на социален успех в текущия социум.**

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проучването на проблема за социализацията датира от повече от век и половина, но въпреки промените в обществото процесът винаги се приема като своеобразен начин на „вписване” на човек в социума и привеждане в относително стабилно съответствие на личните му очаквания с изискванията на обществената среда. Ако човек съумее да интериоризира онова, което е полезно, важно и смислено за обществото, то двете страни на уравнението са прецизно изравнени чрез последваща екстериоризация на интериоризираното от всички членовете на социума.

ЛИТЕРАТУРА

Андреев, М. (1976). *Проблеми на педагогическата социология*. София: НП.

Андреев, М. (1988). *Педагогическа социология*. София: НП.

Андреева, Л. (1998). *Социално познание и междуличностно взаимодействие*. София.

Белова, М., Бояджиева, Н., Димитрова, Г., Сапунджиева, К. (1997). *Теоретични основи на възпитанието*. София: Вѳда Словѳна.

Бижков, Г., Кутѳва, В. (2005). *Основи на педагогиката*. София: Климент Охридски.

Бижков, Г., Кутѳва, В., Здравкова, Б. (2014). *Социална педагогика. Теоретични основи*. Велико Търново.

Бялков, Б., Делчева, Цв. (2005). *Социална педагогика*. Стара Загора: Кота.

Вълканова, В. (2006). *Социализация на децата в технологична среда*. София: Климент Охридски.

- Глинский, А. И. (1971). Стадии социализации индивида. – *Человек и общество, IX*. Л.
- Десев, Л. (2003). *Речник по психология*. София: Булгарика.
- Иванов, П. (2007). *Приложна социална психология*. Русе: Ахат.
- Карагъзов, Ив., Русева, М. (1996). *Увод в социалната педагогика*. Слово. Велико Търново.
- Кон, И. (1967). *Социология личности*. Москва: Политиздат.
- Кули, Ч. (1990). Човешката природа и „Огледалният Аз“. *Социология на личността*. София.
- Леонтъев, А. (1974). *Психология общения*. Тарту.
- Мардахаев, Л. В. (2003). *Социальная педагогика*. Москва: Гардарики.
- Мудрик, А. В. (2000). *Социальная педагогика*. Москва: Академия.
- Немов, Р. С. (1988). Психология. *Психология образования*. Москва: Просвещение.
- Парыгин, Б. (1971). *Основы социально-психологической теории*. Москва: Мысль.
- Петрова, М. (2012). *Въведение в социологията*. София: Албатрос.
- Смелзер, Н. (1994). *Социология*. Москва.
- Шарииков, А. В. (1993). Медиаобразование. – *Российская педагогическая энциклопедия*. Москва.
- Bernstein, B. (1990). *The Structuring of pedagogic discourse*. London.
- Chaudhuri, K. (1993). *Concise medical physiology*. Calcutta, India: New Central Book Agency (P) Ltd.
- Clausen, J. A. (ed.). (1968). *Socialization and society*. Boston: Little, Brown and Company.
- Costanzo, L. (1995). *Physiology*. USA: Williams & Wilkins.
- Dewey, J. (1915). *The school and society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Dubar, C. (1991). *La socialization. Construction des identites sociales et professionnelles*. Paris.
- Durkheim, E. (1990). *La Sociologie et son domaine scientifique*.
- Erikson, E. (1950). *Childhood and society*. NY: Norton.
- Freud, S. (1958). *Civilization and its discontents*. NY: Doubleday Anchor Books.
- Habermas, J. (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Suhrkamp Verlag.
- Kendler, K. S., Baker, J. H. (2007). Genetic influences on measures of the environment: a systematic review. *Psychological Medicine*, 37.
- Merton, R. (1968). *Social theory and social structure*. New York: Free Press.

Morgan, Cl., King, R., Weisz, J., Schopler, J. (1993). *Introduction to Psychology*, 7/e. New York.

Park, K. (2011). *Park's textbook of preventive and social medicine*. Jabalpur: M/S Banarsidas Bhanot.

Parsons, T. (1968). *Politics and social structure*. NY: Free Press.

Piaget, J., Elkind, D., Flavell, J. (1969). *Studies in cognitive development*.

Simmel, G. (1908). *Soziologie*. Leipzig: Duncker & Humblot.

Strausse, A. (1959). *Mirrors and Masks*. New York: The Free Press.

Thomas, D. L., et al. (1974). *Family socialization and the adolescent*. Boston: Lovington.

Thompson, J. (1986). *Genetics in medicine*. Canada: Saunders Company.